

- [*Dinler Tarihi*] -

YAHUDİLİKTE KETUBA*

Erdinç İÇTEN

Dinler Tarihi Bilim Uzmanı

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, MEB.

Specialist for History of Religions

Religion Teacher in Ministry of National Education

İstanbul, Turkey

erdinciciten@hotmail.com

ÖZET

Yahudilik, yeryüzünde yaşayan en eski ve etkili dinlerden birisidir. Günümüze kadar birçok zorluktan geçerek yaşama imkânı bulan kural ve kaideler, Yahudiliği ayakta tutmuş, bu değerlerin korunmasında etkili olmuştur. Yahudi hukuku/Alaha oluşma aşamasında yazılı kutsal metinlerin yanında, Rabbi denilen din âlimlerinin bu yazılı metinlerden çıkardıkları “sözlü yasa” oldukça etkili olmuştur. Evlilik, Yahudilik açısından bir anlaşma niteliği taşımaktadır. Ayrıca evlilik, Musa ile Tanrı arasındaki ilişkiye benzetilmiş, kendisine kutsal bir anlam yüklenmiştir. İşte bu yüzden bu çalışmada, Yahudi hukukunda önemli bir yeri bulunan evlilikle bağlantılı, olmazsa olmaz şartlardan sayılabilecek Yahudi evlilik sözleşmesi/ketuba kavramını araştırmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Evlilik, Ketuba, Alaha

ABSTRACT

Ketuba/Jewish marriage contract in the Judaism

Judaism is one of the most ancient and influential religions in the World. Passing through many difficulties, preserving its values up to day constitutes the basic forms of the Judaism. Formulating the Jewish Law/Alaha, besides “written law” and rabbis interpretations which the other name “oral law” is very effective in Judaism. Marriage is considered as a testament in Judaism. Also marriage is a holy act like relationship between Moses and God. In this essay we search the Jewish marriage contract/Ketuba which has got great importance and influence on Jewish people.

Keywords: History of Religions, Judaism, Marriage, Ketubah, Jewish Law.

* Bu makale henüz devam eden “*Yahudilikte Ketuba*” adlı doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Kendisinin tarihini yaklaşık dört bin yıl öncesine kadar götüren ve millî bir karaktere sahip olma şuuruyla tanımlayabileceğimiz Yahudilik, İbrahimî/Sâmî din geleneği halkası içinde monoteist yapıdaki bir dindir. Tarih boyunca yeryüzündeki belki de hiçbir dinin Yahudilik kadar ilgi çekmediği ve tartışılmadığı iddia edilebilir. Bunun sebebi onların, kendilerini Tanrı'nın seçilmiş ve özel kavmi olarak lanse etmeleridir. Bu dinin ortaya çıkmasında önemli rolü bulunan Filistin bölgesi, çok küçük bir yüzölçümüne sahip olmuş olsa da, geçmişte yaşamış insanların üzerinde, hayata dair konular, düşünce tarihi ve ahlak ilkeleri açısından muazzam bir etki bırakmış ve bu etki bize kadar silsile yoluyla ulaşmıştır.¹ Yahudiliği, bu birikimden ayrı düşünmek mümkün değildir. Yahudilik denince akla ilk gelen Yahudi milleti² kavramı İsa'dan çok önce bu topraklarda derin etkiler bırakmış, pratikte çok değerli kültürel bir mirasın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu mirasın Yahudi hukukunun oluşmasında önemli bir yeri vardır. İşte Yahudi hukuku içerisinde Evlilik ve onunla yakından ilişkili *ketuba* kavramı hakkında derinden bir ilişki olduğunu görülür. Evlilik akdi gerçekleşmeden hemen önce damadın, geline vermek zorunda olduğu ve bağlayıcılığı bulunan bu belgenin geçmişte ve bugün hangi şekilde yazıldığını, bu kavramın antikiteden bugüne nasıl konumlandırıldığına bakmak gerekir.

1. YAHUDİ EVLİLİKLERİNDE KETUBA'NIN ÖNEMİ

Yahudilik, dünyada bilinen dinler içerisinde evlilik kurumuna en fazla değer veren dinlerdendir. Bu açıdan bakıldığında, evlilik ile ilgili dikkat çeken noktalardan birisi de “evlilik kontratı/sözleşmesi” yani *ketuba*'dır.³ Bahsi geçen bu evlilik sözleşmesinde ilgili tarafların, kadın (karı), erkek (koca) ve devlet'ten müteşekkil olduğu görülür. Günümüzde devlet'in, evliliğe olan bu ilgisi üst seviyededir ve bu durum diğer ikisini âdeta gölgelemektedir. Evlilik bağına kuran da sonlandıran da devlettir. Tüm bunların yanında devlet, sadece evlilik ilişkilerinin standartlarını belirlemekle kalmaz; aynı zamanda bu birliğin kendisine ciddi bir şekilde etkide bulunmak suretiyle esaslı bir rol oynamaktadır. Bu sebeptendir ki, son zamanlarda ortaya çıkan modern evlilikler, pratikte bir evlilik anlaşmasına veya yazılı bir sözleşmeye ihtiyaç duymazlar.⁴

1 Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 9.

2 Annamari Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 140.

3 Kelimenin çoğulu *Ketubot*'dur. İbranice bir kelime olan *ketuba*'nın, literatürde çok sayıda farklı isimlendirmesi mevcuttur. Örneğin, *Ketuba*, *Ketubah*, *Kethubah*, *Khethubba* gibi. Biz, bu çalışmamızda *ketuba* kullanımını tercih ediyoruz. Daha geniş bilgi için bkz. Shalom Sabar, *The Beginnings and Flourishing of Ketubbah Illustration in Italy: A Study in Popular Imagery and Jewish Patronage During the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, (Los Angeles: University of Columbia, 1987), 1.

4 M. Louis Epstein, *The Jewish Marriage Contract, A Study in the Status of the Woman in Jewish Law*, (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1927), 1.

Bir eş bulma, evlenme ve aile kurma isteği, hemen hemen bütün dinlerde, kültürlerde olgunluğun ayırt edici bir özelliği olarak karşımıza çıkar.⁵ Günümüzde hâlen geçerli olmakla birlikte evlilik, iki tarafın yani kadın ile erkeğin aralarında kurmuş oldukları gönüllü birlikteliktir. Yahudilikte evliliği ve boşanmayı gerçekleştirenin mahkeme değil de koca olması nedeniyle, yüzyıllar boyunca, Yahudi evlilikleri, evlilik sözleşmeleri bağlamında sürekli olarak tartışılmıştır.⁶ Bugün bile Yahudiler arasında, evlilik sözleşmesi yazma pratiği, hâlen yürürlükte olsa da, evlilikteki önemi, modern hukukun evlilik üzerindeki etkilerinden dolayı kısmen gölgelenmiştir. Ancak en sık kullanılan ifadesi ile *ketuba*, bugün de varlığını koruyan kadim bir gelenek olarak varlığını devam ettirmektedir.

Tannâitık literatür⁷ incelendiğinde, evlilik konusunda karşımıza iki belgenin çıktığını görürüz. Bunlar Şetar Kiduşin ve *Ketuba*'dır. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te bu iki belgenin varlığına açık bir şekilde rastlanılmaz.⁸ Hayata dair birçok kesit sunan *ketuba*, Yahudilerin geçmişi ve hayat tarzları üzerine de bazı kayıtlar içerir. *Ketuba*, kadın ile erkeğin uzlaştıkları bir belge olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda *ketuba*, karı ile kocanın birlikte yaşama biçiminin Yahudi hukuku/Alaha tarafından da onaylanması anlamına gelir. Yahudi evliliklerinin ne şekilde icra edildiği, karakteristik yapılarını öğrenmek isteyen bir kişinin belki de ilk dikkate alacağı şey *ketuba* olmalıdır. Sadece *ketuba* değil, onun kadar meşhur olmamış ve nişanlanmanın şartlarını taşıyan *tena'im* de günümüze kadar ulaşmış bir belgedir. *Tena'im*, nişan ile ilgili şartları taşıyan belgedir ve rabbi, grup içindeyken *tenaim*'i yazmalıdır.

Talmudik dönem⁹ süresince, evlilikle ilgili bazı kurumların varlığına rastlanır. Bunların içinde en gösterişli ve ön plana çıkmış olanı Soferim¹⁰ yani

5 Rachel Biale, *Women and Jewish Law, An Exploration of Women's Issues in Halakhic Sources*, (New York: Schocken Books, 1987), 44.

6 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 2.

7 M.S. I. ve III. yüzyıllar arasında İsrail'de yaşamış olan Mişna bilginlerinin oluşturmuş oldukları yazılı birikime verilen addır. Bazı din bilginleri ilk ve son Tannaim arasında bir ayrım yaparlar. Tannâitık literatür, ilk Tanna Simeon'dan (M.Ö. II. yüzyıl) itibaren Şammai ve Hillel zamanına kadar (yaklaşık 300 yıllık bir dönem) boyunca oluşmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gözlem Yayıncılık Basın ve Yayın A.Ş., 2001, C. III), 713.

8 Solomon Zeitlin, "The Origin of the Ketubah", *JQR*, n.s. 24, (1933-34), 1.

9 Burada kullanılan "Talmudik Dönem", Mişna ve Talmud'un derlendiği periyodu ifade etmektedir. Bu dönem hakkında genel bir tarihî giriş için bkz. S. Safrai, "The Era of the Mishnah and the Talmud", In a History of the Jewish People, ed. Ben Sasson, (Cambridge: Harvard University Press, 1976), 307-382.

10 İkinci Tapınak Dönemi'nde Sözlü Yasa'yı açıklayan ve Tora'nın ışığında yönergeler (Takanot) yayımlayan bilim adamlarıdır. Bu kişiler daha sonraları kutsal evrakı da yazmışlardır. Yazıcılar, Kutsal Kitap ve sözlü gelenek alanlarında uzmandırlar ve Bâbil sonrası dönemin yazıcıları Yahudi ulusunun liderliğini de üstlenmişlerdir. Soferim, Peygamberler'le Ferisiler arasında bir köprü oluştururlar. Tarihî açıdan Soferim devresi Ezra ile başlamıştır. Ezra dönemi, Yahudilerin Bâbil'den geriye dönüşünden Yeuda'nın üyel-

Yazıcılar olmuştur. Bunlar, aynı zamanda evlilik ile ilgili yazım işlerinde Talmudik dönemi izleyen birkaç yüzyıl boyunca oldukça etkili olmuşlardır. İlk dönemlere bakıldığında evlilik kurumu üzerinde en etkili belgenin şetar kiduşin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte karşımıza evlilikle ilgili başka belgeler de çıkmaktadır. Örneğin; şetar erusin ve nisuin adlı belgenin, şetar pesikata adlı bir başka belgenin benzeri olduğu yönünde görüşlerin var olduğu bilinmektedir. Amoraim¹¹ de aynı şekilde düşünmüş olabilir. Çünkü bazı yorumcular iki ayrı sözleşmeden bahsederler. Bunlardan biri pesikata diğeri de *ketuba*'dır. Yahudi hukuku'nun konuya bakışı kuvvetle muhtemeldir ki; pesikata kısmı kocanın lehine bazı hükümler, *ketuba* kısmı ise kadının lehine hükümler içerir.¹²

Bazı âlimler *ketuba* hakkında Mişna¹³'da belirtilen/değınilen şetar kiduşin'in bir benzeri olduğunu düşünür. Ayrıca bazı âlimler de *ketuba*'nın en eski evlilik sözleşmesi olduğunu vurgular. Fakat bu bakış açısının doğru olduğu yönünde şüphelerimiz vardır. Öncelikle bunun Tanah'ta geçmediğini biliyoruz. Ayrıca Tannâitik literatürde de bu şekilde bir vurguya rastlamıyoruz. O halde şunu açık bir şekilde ifade edebiliriz; *ketuba* ve şetar kiduşin bir ve aynı şey değildir. Aksine şetar kiduşin, *ketubadan* daha eski bir belgedir.¹⁴

2. KETUBA'NIN ANLAMI

Aileler, aralarında anlaşmışlarında bunu yazıya dökerek bunun adına Tenâ'im sözleşmesi adını verirlerdi. Bundan sonraki sürece baktığımızda *ketuba* yani evlilik sözleşmesinin hazırlanması gerekmektedir. *Ketubanın* anlamıyla ilgili ilginç yorumlara da rastlanır. Bunlardan birisi, *ketuba*'nın Tanrı ile Musa arasındaki sözleşme misâli kadın ile erkek arasındaki anlaşmaya

erinden Dürüst Şimon'un ölümüne dek sürmüştür. Bkz. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 632. Soferim kelimesinin diğeri bir anlamı da daha özel bir içeriğe sahiptir. Ezra tarafından kurulduğuna inanılan Knesset Ha-Gadol (Büyük Meclis) üyesi sayılan ve Tevrat metninin düzenlenmesinden sorumlu olan kimselere de "soferim" ünvanı verilmiştir. Bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, (Ankara: Seba Yayınları, 1997), 20.

11 İbrânice "hatip, nakilci" anlamına gelen Amoraim; M.S. 3-5. yüzyıllarda Bâbil ve Filistin okullarına mensup Yahudi fakih ve müfessirlerine verilen isimdir. Bu kişiler, Yahudilerin Sözlü şeriatını derleyen Mişna'nın yorumu niteliğindeki Gemara'yı yazmışlar ve ayrıca Talmud'un oluşumunu sağlamışlardır. Amoraim'e Kudüs'te "Rabbi" ya da "Rabay", Bâbil'de ise "Mar" ünvanı verilmektedir. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 30.

12 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 3.

13 İbrânce "öğreti" anlamına gelir. Yahudi geleneğindeki hukuka ilişkin görüş ve fetvaların Rabbi Akiba ve Rabbi Yudah tarafından toplanarak sistematik şekilde derlenmesinden oluşan kitap. Rabbi Yudah'ın derlediği Mişna, önceki Yahudi din bilginlerinin görüş ve değerlendirmelerini de verdikten sonra ilgili konudaki geçerli hukukî hükmü belirtir. Mişna altı bölümden oluşur. Bunlar tarımla ilgili hukuk, şabat ve bayramlar aile hukuku, sivil ve ceza hukuku, tapınakla ilgili hukuk ve kurbanlar ve temizlik hukuku konularıyla ilgilidir. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 265.

14 Zeitlin, *The Origin of the Ketubah*, 1.

benzetilmesidir.¹⁵ Buradaki Tanrı ile Musa arasındaki sözleşmenin sembolik bir anlam taşıdığına ayrıca belirtilmesine gerek yoktur.

Önemli rabbilerden biri olan Raban Şimon ben Gamliel, *ketuba*'nın Tora'dan çıkarılan kanunlar içerisinde bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶ Yine bir başka etkin bilgin olan Rabbi Meir de benzer bir düşüncededir. Ancak denilebilir ki, *ketuba*, Tora'nın içerisindeki kanunlardan ziyade, rabbiler tarafından geliştirilmiş bir enstrümandır. Görebildiğimiz kadarıyla birçok Yahudi bilgin de bu düşünceye katılmaktadır. Tora yazılmadan önce, evlilik öncesi *ketuba* yazma geleneğine rastlanır. Ancak bunun bugünkü gibi belli bir şekli var mıydı sorusunun cevabını vermek çok da kolay değildir. *Ketuba*'nın şekil yönünden gelişmesi çok daha sonraları olmuş olmalıdır. Erken dönemlerde Yahudilik içerisinde yazılı bir *ketuba* geleneğinin bulunmadığını ifade etmeliyiz. Bunun sebebi de, yazılı bir sözleşmeden çok, erken dönemlerde şahitlerin huzurunda yapılan sözlü anlaşmanın evlilik adına yeterli olmasıdır.¹⁷

Yüzyıllar boyunca Yahudi evliliklerinin içinde tamamlayıcı bir rol oynayan ve *ketuba* diye anılan bu belge, araştırmamızın temel konusudur. Kelime olarak “yazılı araç”, “yazılmış” anlamlarına gelen “*ketuba*” evliliğin yazılı belgesidir diyebiliriz. *Ketuba* kavramı, “sefer kethubah” (kethubah book) veya “shetar kethubah” (document of the kethubah) ifadelerinin kısaltılmış halidir.¹⁸ Yahudilikte kocanın, ölmesi ya da boşanması durumunda hanıma/karısına vermek üzere taahhüt ettiği ve bunun yanında kadının ekonomik açıdan güvencesini gösteren yazılı bir kayıttır. Bu belgeye göre kadına ait olan ketubada belirlenen miktarın tazmini söz konusu olursa kocanın bütün mal varlığı, hem taşınır hem de taşınmaz tüm malları ipoteklenmiş olmaktadır.¹⁹

Talmud²⁰ dönemi ve Talmud sonrası literatürde evlilik ile ilgili araçlar içerisinde en meşhur konuma yükseldiği görülür. Talmud'un içerisindeki “Ketu-

15 Aryeh Kaplan, *Made in Heaven, A Jewish Wedding Guide*, (Jerusalem: Moznaim Publishing Corporation, 1983), 99.

16 B.T. Ket. 10a.

17 B.T. Ket. 7a.

18 Markus Cohn, “Kethubah”, *UJE*, 373.

19 Moses Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times and Its Relation to The Law of State*, 2. Baskı, (New York-Cincinnati: Bloch Publishing Company, 1901), 86.

20 Talmud, Yahudi din bilginlerinin (rabbilerin) Kutsal Kitaba yaptıkları şerhlere verilen isimdir. Öğrenim anlamına gelmektedir. Ortodoks Yahudilere göre Tora yazılı, Talmud ise sözlü vahiydir. Muhtevası ahkâm nitelikli Halakhah ve kıssa nitelikli Haggadah'tır. Talmud, Kutsal Kitabın şerhi olan Mişna ve onun şerhi olan Gemara olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mişna, Bâbil ve Kudüs'teki okullarda şerh edildiğinden dolayı bu isimlere uygun olarak Bâbil Talmudu (Talmud Bavli) ve Kudüs (Filistin) Talmudu (Talmud Yerusalmi) meydana gelmiştir ve bu yüzden bu isimleri almışlardır. Talmud'a, esas olarak Mişna'nın şerhi olan Gemara'dan ibaret olduğunu ifade etmek için Gemara, Mişna gibi 6 bölümden oluştuğunu ifade etmek için “Shas” da denir. Bâbil Talmud'u Kudüs Talmud'una göre daha hacimlidir ve daha fazla kullanılmıştır. Bâbil Talmud'unun dili Aramicedir. VIII. yüzyılda İslam dünyasında ortaya çıkan Karaim mezhebi ise Talmud'u reddeder. Bkz. Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, 2. Baskı, (İstanbul: Anka Yayınları, 2001), 262-266.

bot” risalesi belki de en geniş biçimde çalışılmış olanıdır. Geleneksel çerçevede rabbilerin şetar kiduşin’e daha fazla önem vermelerine ve onu daha eski bir belge olarak görmelerine karşın; yine de “ketuba”nın Yahudilerin en eski evlilik öncesi sözleşmesidir diyebiliriz. “Sefer Ketubah” veya “Şetar Ketubah” isimleriyle anılmış olsa da, onun popüler ve en bilinen ismi Talmud’da “ketuba” olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ketuba*’nın dizaynında ve özellikle bize kadar ulaşmasında Rabbi Simon II. ben Gamaliel ve onun çağdaşı Rabbi Yohanan ben Zakkai ikilisi birinci yüzyılda oldukça etkili olmuşlardır.

Ketuba’nın içinde birçok teminata rastlanır. Kadın lehine olan garantiler olmazsa olmaz şartlar olarak karşımıza çıkar. Burada *ketuba* ile benzeren bazı belgelere de mevcut olduğu belirtmeliyiz. Örneğin; dul kadınların nafaka haklarının gözetildiği “ketubat isha”, öksüz kızların güvencelerinin belirtildiği “ketubat benin nukban”, ayrıca erkek çocukların belli başlı teminatlarını kapsayan “ketubat benin dikrin” bunlar arasında sayabildiklerimizdir.²¹ Bu belgelerle çocuklar da anne ve babalarının mallarına vekil olmuş olurlar.

Daha özel bir ifadeyle, “ketuba” teriminin, sıklıkla “mohar”²² (mehir) kelimesinin eş anlamlısı yahut “evlilik ücreti” ya da “çeyiz” olarak anıldığını söylememiz yerinde olacaktır. Önemli Yahudi mezheplerinden Karaîler²³ arasında da *ketuba*, “şetar ha-mohar” adıyla bilinir. Bunların yanında “ketuba” evlilik sözleşmesi kendi içinde bazı hükümlere ve dahi bunlardan bazıları da tarihî bir konuma dayanır. Eski evlilik kontratları çoğu zaman, erkek nişanlı adına belirtiliyordu ve kızın ailesine hitap ediyordu. Bâbil’deki kontratlarda durum bu şekildeydi. Mısır’a bakıldığında buradaki kontratların erkekler tarafından kaleme alındığını görmekteyiz. Fakat bunlar da kızın babasına hitap ediyordu. Yahuda çölünde bulunan Yunanca yazılmış bir evlilik kontratında ise kızın babası, kızını eş olarak erkek nişanlısına vermektedir. Bu belge bazı araştırmacıları, evlilik kontratının eski şekliyle, erkek nişanlı adına, kızın babası tarafından hazırlandığı tezini desteklemeye imkân tanır.²⁴

Günümüzde “ketuba”nın işlevi kadîm geleneğin devamından pek de farklı bir yapıda ve konumda değildir. Onun belirgin etkisi Yahudi yasası üzerinde

21 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 3.

22 F.T. Ket. 27d.

23 Karaîler diye bilinen, Rabbinik literatürü reddederek öğretilerini Kutsal Kitaba dayandırmayı esas alan bir Yahudi mezhebidir. M.S. 8. yüzyıldan beri bilinen Karaizm’in kurucusunun Anan ben David olduğu söylenir. Anan ben David, yazdığı eseri Sefer Ha-Mitzvah’da Talmud’u reddetmiş ve tüm öğretilerinde Kutsal Kitap’ı ölçü aldığını ifade etmiştir. Eski Ahit’i anlayıp yorumlamada literalizmi, yani zahiren harfi harfine anlamayı ilke edin-en Karaîler; şabat’ta ateş yakmaz, hiçbir iş yapmaz, yıkanmaz veya yataklarını yapmazlar. *Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü*, 212.

24 Liliana Vana, *Yahudilik’te Kadın*, trc. Mehmet Aydın, (Konya: NKM Yayınları, 2013), 116.

açıkça görülür. Ancak ilk dönemlerde Yahudi yasası kırılğan ve belli belirsiz, temeli sağlam olmayan bir yapı üzerine inşâ edilmiştir. Her *ketuba* bir diğere keskin bir biçimde benzemektedir. Evliliğin tamamlanması noktasından çok *ketuba*'nın tesiri, haklar ve teminatlar açısından bakıldığında çok daha iyi anlaşılacaktır. En azından ikinci yüzyılın başlarına bakıldığında Tannâitik dönemde durum bu şekildeydi.

Ketuba'da geçen "Sen, Musa ve İsrail'in yasasına göre benim karım olacaksın" cümlesi, evliliğin ilânı için değil, olsa olsa evlilik adına bir kayıt olarak alınmıştır. Eğer bu yazıt evliliği tamamlamak için kullanılmışsa, o, *ketuba* değil, *şetar kiduşin*'dir. Geç dönem Rabbinik otoritelerin görüşlerine göre evlilik öncesi kullanılan bu her iki araç da birbirinden farklı bir konumdadır. *Şetar kiduşin* daha basit bir yapıdan oluşmaktaydı. Sıradan, basmakalıp bir evlilik duyurusu olarak da adlandırılabilir. Nişan esnasında geline verildiğinden ve bunun dışında çok da farklı bir fonksiyonunun bulunmadığından söz edilir. Rivayette geçen ifadeler bize bir fikir vermektedir: "Ben, burada seni, kendime Musa ve İsrail'in yasasına göre nişanlıyorum."²⁵ Bunu şu şekilde de ifade etmemiz mümkündür: Erkek, nişanlı kızın babasına şöyle derdi: "Kızın karım olacak, ben de onun kocası". Bu formüle farklı eski kaynaklarda da rastlanır. Özellikle Tobit kitabında²⁶; ayrıca Elephantine (Elefantin) adlı merkezde miladi beşinci asırda bulunan Arâmî evlenme kontratlarında da bu formüller bulunur.

Ketuba'nın, *şetar kiduşin* gibi basit ve basmakalıp bir yapıda olmadığını görürüz. O, ayrıca evliliğin ilanı olarak da isimlendirilemez. *Ketubanın* aynı zamanda nişan işlemi esnasında geline verilmesi gibi bir zorunluluğu da bulunmaz. *Ketuba* iptal edilene dek kadının haklarını koruyan yazılı bir anlaşma taslağı bağlamında her dâim evlenecek olan kadın tarafından muhafaza ve kayıt altına alınmaktaydı.

Talmudik dönemde olduğu gibi hem Filistin'de hem de Irak'ta ketubaların nişanla beraber hazırlandığını görmekteyiz. Bet Dinde ve şahitler huzurunda hazırlanan *ketuba*, iki kısımdan oluşmaktaydı: "Asıl *Ketuba*" (İkar) ve "İlave *Ketuba*" (Tosefet). "Asıl *Ketuba*", hukuken kadına ödenmesi gereken asgarî miktarın kayıtlı olduğu *ketuba* idi. Yahudi din adamlarından bazıları *ketubanın* Tevrat'ın bir emri (Çıkış, 23/16) olduğu kanaatindedirler. *Ketubaya* bakire için 200 dirhem, dul kadın için ise 100 dirhem kaydedildiğini

25 Bu formül Talmud'da bulunan iki ifadenin birleşmesinden oluşmaktadır. Şammay ve Hillel ekollerinin farklı yaklaşımları için bkz. Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 5-6.

26 Yahudi literatürüne ait bu apoktif eserin muhtemelen M.Ö. 200 yılları civarında Aramca ya da İbranice yazılmış olduğu düşünülür. Tobit Kitabı, Ninova tutsağı olan fakir ve kör bir dindar Yahudi'nin kıssasını konu edinir. Kıssaya göre Tobit, oğlu Tobias'ı melek Rafael'in eşliğinde Medye'ye gönderir. Rafael'in de yardımıyla Tobias orada bir akraba kadını bir şeytanın etkisinden kurtarır ve onunla evlenir. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 371.

biliyoruz.²⁷ Bu miktar evlenilecek kızın bekâretinin karşılığı anlamına gelmekteydi: “Sana bekâretinin bedeli ve Mûsâ’nın İsrail kızlarına ödenmesini emrettiği 200 dirhem (zuz) vermeyi taahhüt ediyorum.” Asıl *ketuba*’nın her durumda yazılması kabul edilmiş ve uygulama da bu doğrultuda yapılmıştı. Kadın, babasının evinden hiçbir şey getirmese dahi, erkek tarafının *ketubaya* 5 veya 12 dirhem/zuz şeklinde sembolik de olsa bir rakam yazması gerektiği belirtilerek mehir vermeksizin kadına sahip olmanın zina olacağı ifade edilmiştir.²⁸

İlave *ketubalara* sadece mehirlerin kaydedilmedi görülür. Aynı zamanda *ketuba* sahiplerinin evlenme aşamasında evlilikle ilgili şartları, kızın babasının evinden getirdiği çeyiz listesi de buraya kaydedilirdi. Filistin bölgesine ait *ketubalarda* bazı şartlar dikkat çekicidir. Kadının üzerine düşen vazifeleri yerine getirmesi, âdetli olduğu dönemlerde hizmet etmemesi, sahip olduğu hiçbir çocuğunu Yahudilerden başkası ile asla evlendirmemesi önemli şartlar olarak kayıtlarda yerini almıştır.²⁹ Diğer mezheplerden veya farklı gruplardan evliliklerde ise mesela Rabbâni-Karaî evliliklerindeki gibi, *ketubalara* tarafların birbirlerinin dinî kurallarına saygı göstermesi gerektiği gibi şartlar da ilave edilmiştir. Asıl (ikar) veya ilave (tosefet) *ketuba* kaybolduğu vakit, mehrin sosyal ve ekonomik açıdan başka benzer bir *ketubaya* bakılarak yeniden belirlenmesi ve bunun da bet dinde kaydedilmesi gerektiği emredilmiştir.

Taraflar, yani erkek ya da kadın bazen evlilikle ilgili üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmediklerinde bet din tarafından önce uyarılırlardı. Bunun doğal sonucu olarak *ketubada* eksiltme veya arttırma yapılabilirdi. Tüm bunların yanında kadın, kocasına karşı kadınlık vazifelerini yapmaz ve ihmalkâr davranırsa veya günahkâr davranışlar sergilerse bunun sonucu olarak koca *ketubasını* vermeksizin karısını boşama hakkına sahipti. Talmud’da kadının, kayınpeder ve kayınvalidesine saygısızlık yapması durumunda, Yahudi hukukuna uygun olmayan gıdalar hazırlaması, sokaklarda boşboğaz davranarak kocasının hoşlanmadığı kişilerle konuşması, başını örtmeden sokağa çıkması, bekâr iken sahip olduğu bir takım hastalıkların veya kusurların evlendikten sonra ortaya çıkması gibi durumlarda, kadınların *ketubası* verilmeksizin boşanabileceği açıkça belirtilmiştir.³⁰

Ketubalar, konuyla ilgili uzman kâtipler (sofer) tarafından yazılırdı. Burada kullanılan malzeme çok önemliydi. Yahudilikçe temiz kabul edilen hayvan

27 A. Mordechai Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, (Tel Aviv-New York: The Jewish Theological Seminary of America, 1980), 1: 240.

28 Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler, Abbasi ve Fatımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 365.

29 Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 2: 62.

30 B.T., Ket. 72a-b.

derisinden yapılmış parşömenler tercih edilmekteydi. Yahudiliğe zarar getirecek bir suç işleyenlerin *ketubalarının* yenilenmesi şartı da koşulmuştu.

Önemli Yahudi mezheplerinden Karaîlerde evliliğin altı şartından biri de *ketuba* (kitâb) idi. Ancak Karaîler, Kitab-ı Mukaddes dönemi sonrasında ortaya çıkan *ketubayı*, farklı bir temele oturtmaktaydı. Talmudik dönemde başlayan bir uygulama olduğu için Karaîler, Rabbânilerdeki *ketubayı* kabul ettikleri için eleştirilmişlerdir. Bununla birlikte kanaatimizce Karaîler bunu kadının sosyal güvencesinin doğal bir sonucu olarak görmektedirler. Onlara göre *ketuba* her ne kadar atalarından gelen bir kültürel değer olsa da, aynı zamanda boşanma-evlenme gibi olguların tespit edilebilmesi açısından önemli bir belge konumundaydı. Karaîlere göre *ketubanın* yazım işlemi sosyo-kültürel bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı.³¹ Karaîlerde, *ketuba* kaybolursa yeniden yazılması konusunda oldukça titiz davranıldığını görmekteyiz. Aslında bu tüm Yahudi yasası için de geçerli bir durumdur. Yine benzer bir sebeple kadın *ketubasından* vazgeçse bile, koca, eski *ketubaya* bakarak ona benzer bir şekilde yenisini yazmakla yükümlüdür. Karaî mezhebine göre *ketubası* kaybolmuş kadına, yeniden *ketuba* yazılması için yakın akrabalarından üç kadının *ketubasına* bakılarak tanzim gerçekleşirdi. Bu kadınların yakınlık derecesi önem arz etmekteydi. Acaba bunlar kadının kız kardeşleri miydi? Eğer bunlar kadının kız kardeşleri ise bu durum Yahudi hukukunda ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Böyle bir hüküm öncelikle Mişna ve Talmud'da bulunmamaktadır. Bu hükmün nereden geldiği ve kaynağı ile ilgili ciddi şüpheler vardır. Yeni yazılacak *ketubada* mehrin ne kadar olacağı ile ilgili tartışmalar genelde İslam dünyasından etkilenerek belirlenmiştir.³²

3. ŞETAR KİDUŞİN-KETUBA AYRIŞMASI

Erken dönem Rabbinik kaynaklara bakıldığında şetar kiduşin ile *ketuba* arasındaki ayrımın pek de bilinmediği ve bunun farkına varılmadığı söylenebilir. Bununla birlikte kontrat o kadar önemli bir noktadadır ki, o, nişanlı kızın haklarını garanti etmekte ve kadına karşı erkeğin yükümlülüklerini açıklamaktadır. Helenistik ve Roma dönemlerinde *ketuba* ismi ile anılan bu anlaşma, erkek-kız nişanlılar tarafından hazırlanıyordu, yani bunu hazırlayan kızın babası değildi. 'Erusin'lerden 'kiduşin'leri ayıran dönemde nişanlı bayan, bir başkası ile evlenme noktasında serbest bırakılmıştı. Ancak bu uygulama Yahuda bölgesinde yasaktı. Bu durum, Eski Hillel'i³³ derin bir kay-

31 Judith Olszowy Schlanger, *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza, Legal Tradition and Community Life in Medieval Egypt and Palestine*, (Leiden: Brill 1998), 26-27.

32 Gideon Libson, *Jewish and Islamic Law: A Comparative Study of Custom During the Geonic Period*, (Cambridge: Harvard University Press, 2003), 157-173.

33 Hillel (M.Ö. 70-M.S.10) Bâbil'de doğan tıp adamı ve din yorumcusudur. Sanhedrin'in başkanı oldu ve Şammai Okulu'na rakip bir okulun önderliğini yaparak, Yasa'yı bağnazlık-

giya ve düşünceye sevketmiş, bunu düzeltmek adına aşağıdaki gibi hareket etmiştir:

Muhtemelen İskenderiyeli bazı erkekler, nişanlanmak için (meqaddes-hin) birtakım kadınlar almışlardı; diğer kişilerde onları almaya geldiler.³⁴ Problem, İsrail'in hâkimlerine havale edilmişti. Bunların bazıları -böyle bir birliktelik sonucu doğanlara- "mamzerim" (soysuz) ifadesini yakıştırmışlardır. Hillel ise, İskenderiyeli o şahıslara şu şekilde hitap etmiştir: "Annenizin *ketuba*'sını bana veriniz" onlar da bunu O'na verdiler. Hillel, kontratın aşağıdaki maddeyi açıkladığını tespit ederek şunu söylemiştir: "Nişanlı kız evime girdiği zaman, Musa ve İsrail'in şeriatına göre benim karım olacaktır."³⁵ Bu ifadeden şu rahatlıkla çıkarılabilir: Eski Hillel döneminden bu yana, yani yaklaşık olarak M.Ö I. yüzyılın sonundan beri, *ketuba* nişanlanma esnasında kaleme alınmaktadır. Bu, Tannâitik Kaynaklar³⁶ ve Philo³⁷'nin ifadeleriyle de bir nevi doğrulanmaktadır. Ayrıca Philo'ya göre evlilik; ancak içinde gelinin, damadın isimlerinin geçtiği ve bir anlaşmanın mevcut olması ile geçerli hâle gelmiş olurdu. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Philo'nun şetar kiduşin'i *ketuba*; Hillel'in *ketuba*'sı da şetar kiduşin anlamına gelmekteydi. Bu da bizi o dönemde her iki evlilik aracının "bir" ve "aynı" kabul edildiği fikrine ulaştırılmaktadır.³⁸

Ketuba'nın gelişim sürecini anlamak için önemli bir safha olarak görülebilecek noktalardan birisi de şudur: Rabbi Meir³⁹ ve onun iki kuşak selefleri, insanlar arasında *ketubasız* evliliklere rastlandığını ve bu konuda ciddi bir eğilimin meydana geldiğini belirtmişlerdir. Rabbi Meir'in bu konuyla ilgili şu görüşü çok önemlidir: "Bir erkek, sadece bir gün veya bir saat bile *ketubayı* kaleme almadan karısı ile birlikte oturmayacaktır."⁴⁰ Buradan çıkan sonuç,

tan uzak, daha hoşgörülü bir anlayışla yorumladı. Hillel, Kral Herod zamanındaki Ferisiler'in lideri ve İkinci Bet Amikdaş döneminin en büyük bilgesidir. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1: 209.

34 Bu tip uygulamalar sıkı şekilde Yahudilerde yasak edilmişti, ayrıldığı bir kadın bir başka adama birlikte olduğu zaman, ilk kocasının onunla yeniden evlenmesi yasaktır. Bkz. Vana, *Yahudilikte Kadın*, 119.

35 Tosefet Ket, 4. 9.

36 B.T., Baba Metsia, 104a.

37 Yaklaşık olarak M.Ö.20- M.S. 50 yıllarında yaşadığı tahmin edilen Philo, Yahudi bilgin ve Kitab-ı Mukaddes yorumcusudur. Helenistik Yahudiliğin önemli bir siması olan Philo, çok eser bırakan bir yazardır. Tanah'a Yunan düşüncesinin uyarlamasına dayalı olarak yaptığı alegorik kutsal metin yorumları oldukça önemlidir. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 307.

38 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 7.

39 Dördüncü kuşaktan bir Tanna, 110-175 dolaylarında yaşadığı ifade edilmektedir. Hocaları arasında Rabbi Akiva gibi büyük âlimler bulunduğu nakledilmektedir. Meir, profesyonel bir sofer (yazıcı) idi ve Ester Megilası'nı ezberden yazdığı ifade edilmektedir. Ayrıca Sefer Toralar'ın kenarlarına çeşitli yorumlar not ettiği söylenmektedir. Meir'in, Mişna'nın oluşturulması safhasında çok önemli katkıları olmuş ve Yuda ha-Nasi, Meir'in düzenlemelerinden yararlanarak Mişna'nın son halini yayınlamıştır. *The Encyclopedia of Judaism*, 474.

40 B.T., Baba Kama, 89a.

Rabbînik literatürün *ketubasız* bir evliliği asla yasal kabul etmediği gerçektir. Rabbi Meir ayrıca, evli bir kadının *ketubaya* sahip olduğunu, bir cariye-
yenin ise istese bile asla bir *ketubaya* sahip olamayacağını ileri sürmüştür. Büyük Yahudi âlimi Maimonides cariye alımına sıcak bakmamış hatta yeri
geldiğinde çok sert muhalefette bulunmuştur. Cariyelik kurumunun yalnızca kral hanedanına yönelik olması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹ Maimonides'e göre
Yahudi bir adam cariyesi eğer Yahudi değilse ve onunla cinsel birliktelik ya-
şasa bile asla onunla evlenemezdi. Cariye bir *ketubaya* sahip olmadığından, *ketuba* ile güvence altına aldığı ekonomik haklardan da yararlanamayacak
ve ne efendisinin/kocasının ne de kendi akrabalarıyla yakınlık bağları olu-
şacaktı. Tüm bu nedenlerden dolayı da cariyeye başka bir adamla evlenmesi
için prensip olarak get verilmesinin gerekli olmadığı ile ilgili bazı görüşler
ileri sürülmüştür. Yahudi hukuku açısından olaya bakıldığında cariyelik, hu-
kuka uygun yapılan evliliğe göre değer açısından daha aşağı seviyede kabul
edilen bir beraberliktir. Cariyelikle ilgili hükümlerin, Kitab-ı Mukaddes'de
bulunmadığını da söylememiz yerinde olacaktır. Posekim⁴² adı verilen âlim-
lerden bazıları da cariyeliğin Tevrat'ta ve Rabbâni gelenekte yasaklanmadığı
görüşündedirler. Ancak yukarıda bahsedilen cariye'nin *ketubası* olamayaca-
ğı yönündeki görüşe karşı olan zıt görüşlerin de bulunduğunu görmekteyiz.
Örneğin Rabbi Yudah⁴³ bir cariye'nin de *ketubaya* sahip olabileceğine ancak
ketuba şartlarının bunun içinde yer alamayacağını belirtmiştir. Bu sebepler-
den ötürü de cariye'ye başka bir adamla evlenmesi için prensip olarak get⁴⁴
verilmesinin gerekli görülmediği belirtilmiştir. Eski/kadim, geleneksel bazı
görüşler bu konuda bize farklı düşünebilme imkânları sunmaktadır. *Ketu-
basız* evlilik, cariyeliği ve bunun temsil ettiği hayatı güzel gösterme ihtimali
olduğu için reddedilmiştir. Bu gelenek en az *ketuban*'ın kendisi kadar eskidir
ve muhtemeldir ki köken itibarıyla Bâbil'e kadar dayanmaktadır. Çünkü ünlü
Bâbil kralı Hammurabi (M.Ö. 2200) yasalarına göre de "Eğer bir erkek bir
kadınla evlenir ve onu eş olarak alır; bunu da açık bazı düzenlemelerle, an-
laşmasız gerçekleştirirse, o kadın erkek için yasal bir eş olamaz."⁴⁵

41 Walter Jacob, *Marriage and Its Obstacles in Jewish Law- Essay and Respona*, Ed: Walter Jacob and Moshe Zemer, (Tel-Aviv: Rodef Shalom Press, 1999), 58-66.

42 Karar veren, hüküm veren. Alaha kanunlarında karar verme yetkisine sahip olan uzmanlar, özellikle Geonim devrinden son zamanlara dek yaşamış büyük din bilginlerine verilen isim. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2: 511-512.

43 Rabbi Yudah, M.S. 135-217," Prens" ve "Büyük Öğretmen" olarak da adlandırılan Yahudi rabbisidir. Yudah'ın Romalılarla dost olduğu ve yaklaşık elli yıl Sanhedrin'in başında bulunduğu söylenir. Yudah, Mişna adı verilen hukuk koleksiyonunu derlemiş ve bu eser Yahudiler arasında kutsal kitaptan sonra en fazla değer verilen kitap olmuştur. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 399.

44 Yahudilikte boşanan çiftlerin boşandıklarını belgeleyen yazılı vesika. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 141.

45 *The Code of Hammurabi*, 128, Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, çev: L.W. King, (t.y.)

Yahudi kutsal metinlerinde cariyelik sistemi bir gerçeklik olarak karşımıza durmaktadır. Buna örnek olarak Yakub Peygamberin iki eşine ek olarak, onlara hizmet etmesi şartıyla, iki cariyeye ile evlenmesini verebiliriz.⁴⁶ İbrahim Peygamberin Hacer ile olan evliliği bu konuda meşhurdur.⁴⁷ Talmud'da da cariyeliğe yönelik düzenlemelerin mevcut olduğu bilinen bir olgudur. Babil Talmud'una göre cariyeye kiduşın ve *ketuba* gerekli değildir. Ancak Filistin Talmud'una göre ise cariyeye kiduşın sahibi olabilir ancak *ketubası* yoktur. Yani cariyenin hakları kısmen korunmaya çalışılmış ve evli hür bir kadının sahip olduğu tüm haklara sahip olmasa da orta derecede bir konuma sahip de olsa, fahişe olarak algılanılması engellenmeye çalışılmıştır.⁴⁸ Bazı görüşlere göre de cariyelik bir kurum olarak 19 y.y. başlangıcına kadar Yahudi geleneğinde varlığını devam ettirmiştir.

Erken dönemlerde *ketuba*, evliliği yasallaştırmaya yarayan çok önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı istisnalar hariç, tüm evlilikler için yasal olarak, daha sonraları ise ilk emir/şart olarak telakki edilmiştir. Bu önemden dolayıdır ki evliliklerin tümünde temel şart olarak yer almaktaydı. Aslında *ketuba*, kadını korumak amacıyla oluşturulmuştur. Kiduşın faslının ilk Mişna bölümünde, çok eski gelenekler hakkında bazı bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Tora'nın vahiy olarak gönderilmesinden önce, bir adam bir kadına rastladığında, eğer her ikisi de rıza gösterirlerse, adam kadını evine götürür ve onunla birlikte olursa, kadın onun eşi olmuş sayılırdı.⁴⁹ Tora'nın vahyedilmesinden sonra ise, bir adam bir kadınla evlenmek isterse öncelikle şahitlerin huzurunda bu kadını eş olarak almak zorundaydı. Ancak bu şahitlikten sonra kadın, adamın karısı sayılmaktaydı. Daha sonraları ise alaha/yasa bazı şartlar ihdas etmiştir. "Ya para ile; ya kontrat ile ya da birlikte olma/cinsellik" kadının elde edilebilmesinin şartlarındandır. Mişna'nın en eski yorumlarına baktığımızda Kara'iler arasında da böyle bir geleneğin varlığına rastlanmaktadır.

Yazılı evlilik kontratı/*ketuba* ile ilgili ilk belge Tobit⁵⁰ kitabında (M. Ö. 200-175) bulunmaktadır. Fakat bilinen ilk *ketuba*, Elefantin (M.Ö. V. yüzyıl) Yahudi cemaatinin Aramice Papirus'larından ve Ölüdeniz yakınlarında bulu-

46 Tekvin, 35/22.

47 Tekvin, 25/12.

48 Jacob, *Marriage and Its Obstacles in Jewish Law*, 65-67.

49 Moses Maimonides, *The Code of Maimonides (Mishneh Torah)*, Book Four, C. XIX, Ed. Leon Nemoj, (Yale Judaica Series, 1972), 5.

50 "Raguel, kızı Sara'yı çağırıldı. Elini tuttu ve kızını Tobyas'a vererek şöyle dedi: Onu sana emanet ediyorum, Musa'nın yasına ve yargısına göre o senin karındır; O'nu götür, sonra kızın annesine döndü ve yazı yazmak için kâğıt istedi. Evlilik sözleşmesi hazırladı." Tobit, 7/14.

nan Babata⁵¹ (M. S. I. ve II. yüzyıl) arşivlerinden gelmektedir. Diğer belgeler Kahire Geniza'sından⁵² gelmekte ve bunlar X. yüzyıla tarihlenmektedir.⁵³

Ketuba'nın gelişim aşamalarından bir diğeri de, onun evlilik anlaşmasından tarihî süreç içerisinde, kadının haklarını güvence altına alan bir şekle dönüşmesidir. Burada belki de en önemli safha sözleşmeye eklenen para kısmıdır. Para mutlaka geline ödenmeli ve ayrıca yine bu para geline mutlaka ulaşmış olmalıydı. Biblik zamanlara bakıldığında iki farklı evlilik işlemi karşımıza çıkmaktadır. Nişan veya erusin Yahudiliğin ilk dönemlerinde evliliğin doruk noktasını temsil etmekteydi. Bu andan itibaren nişanlı, her açıdan kocasının karısı olmuş oluyordu.⁵⁴ Nikâhlar, nisuin veya hupa ismiyle anılmaktaydı. Nikâhların, sadakatsizlikten dolayı uygulanabilen ufak tefek birkaç cezalandırmadan başka hiçbir yasal değeri bulunmamaktaydı. Tan-nâitik döneme gelindiğinde ise, Biblik tarzda evlilik, diğerlerine galebe/üstün gelmiş, yaygın bir kullanımla nişan ile nikâh arasında bir yılın (on iki ay) geçmesi uygun görülmüştü. Bu süreçte nikâhlar, evlilikte yasal bir faktör haline gelmişti. Nişanlı yani "aras" terimi, kızın babasının ev halkından çok kocasının ev halkından sayılması gerektiği nokta-i nazarından bize bir fikir vermektedir. Eğer nişan feshedilir ve kız yeminini bozarsa, baba ve damat birlikte uyum içerisinde hareket etmelidir. Damat, din adamı sınıfından ve kızın babası da İsrail'den ise, kız babasının evinde kalmaya, onun ekmeğini yemeye devam edecektir. Yemin bozulduğu için kocasının evindeki kutsal ekmekten yiyemeyecektir.⁵⁵ Karısının malları üzerindeki gelirin kullanımını hakkındaki kocanın ayrıcalığı ancak evlilik sayesinde gerçekleşmekteydi. Ancak görebildiğimiz kadarıyla nişanlılıkta erkek/damat böyle bir hakka sahip olmazdı.⁵⁶ Tüm bunların yanında, karısının yiyeceğinin tedariki, fidye, gömül-

51 2. yüzyılda yaşamış, Simeon Ben Menahem'in kızı ve Bar-Kohba isyanına katılan bir Yahudi kahraman. Ölü Deniz'in güneyinde Roma istilasından önce Nabatyahlar'ın yaşamış olduğu bölgede oturan bir ailede doğdu. Güçlü karakteri ile yaşamında örnek bir kadın oldu. Bar-Kohba isyanında En-Gedi'deki derin bir mağarada erzak ve eşyaları ile saklanan direnişçilerle beraber açlıktan öldü. Arkeologlar, ölümünden 1825 sene sonra öyküsü ile ilgili belgeleri ve ayrıca insan kalıntılarını buldular. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1: 91.

52 Geniza tabiri günümüzde özellikle Kahire şehrinin bir banliyösü olan Fustat'taki Ben Ezra Sinagogu'nun deposunu çağrıştırmaktadır. 1896'da iki İskoçyalı bilim kadınının keşfettiği İbrance parşömenler oldukça ilgi çekti. 20. Yüzyıl boyunca bu parçalar üzerindeki çalışmalar sürdü ve Yahudi tarihinin karanlık sayılabilecek birçok bölümü aydınlatılmış oldu. Hem İsrail'den hem de Bâbil'den gelen bu malzemenin keşfi, Kahire Yahudi Cemaa-ti'nin bu bölgelerle diğer Yahudi cemaatleri arasında bilgi alış verişini sağlaması açısından önemlidir. Kahire Genizası'nda bulunan malzeme arasında Filistin Talmudu'nun eski bir metni, birçok Midraş, Karâiler'e ait bazı yazılar, Talmud sonrası döneme ait dualar, Maimonides'e ait el yazısı mektuplar bulunmaktadır. *The Encyclopedia of Judaism*, 282. Ayrıca bkz. Besalel, *Yahudilikte Kadın*, 121.

53 Vana, *Yahudilikte Kadın*, 121.

54 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 12.

55 B.T., Ket. 48/a-b.

56 B.T., Ket. 46b.

me/mezar işlemleri⁵⁷, mehir⁵⁸ ve evlilik esnasındaki hediyeler⁵⁹ de erkeğin/damadın sorumlulukları arasında yer almaktaydı.

Ketuba'nın dışında, nişan esnasında sadece bir şart etkindir ki o da, evlilik cümlesi diyebileceğimiz “Sen, bana Musa ve İsrail'in yasasına göre karı/eş olacaksın” ifadesidir. Bu da nişanı, *ketubanın* yasal/bağlayıcı bir değeri olmadığı dönemlerde, evliliğin kurulması aşamasında yasallaştırmaya yaramaktaydı. Burada şu da eklenebilir: Şetar Kiduşin, evliliklerde isteğe bağlı ve önemsiz bir hâle gelmişti. *Ketuba*'nın kendisi ise evliliğin tamamlanmasını sağlamaktan çok sadece kocanın varsayılan yükümlülüklerini belirlemek adına bir garanti belgesi olarak değerlendirilmiştir.

Ketuba'nın ne zaman hazırlanacağı her zaman tartışma konusu olmuştur. *Ketuba*'nın evlilikten önce yazılıp yazılmayacağı konusunda çeşitli tartışmalar da yaşanmıştır. Evliliğin bizzat kendi doğasında olan değişiklikler ve dahi *ketubanın* fonksiyonu açısından daha sonraki gelişmeler, bize onun nişandan nikâha nasıl evrildiği hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Yahudi âlimleri şuna işaret etmişlerdir ki; tannâitık kaynaklarda *ketuba* gelenek olarak yazılmıştır ancak Amoraim ise bu konuda benzer bir delile rastlayamamıştır. Genel uygulama bize *ketuba*'nın, nikâh esnasında yazıldığını göstermektedir.⁶⁰ Nişandan nikâha giden bu ayırım her nasılsa Ortaçağ dönemlerinde yürürlükten kalkmış oldu. Bunun sebebi ise halkın ekonomik açıdan her iki kutlamayı/bayramı düzenleyebilecek durumda olmamasıydı. Bu yüzden günümüzde de genellikle nişan ve nikâh bir arada kutlanmakta ve *ketuba* da bu esnada yazılmaktadır.⁶¹

Belge yani *ketuba* hazırlanırken bir takım masraflar da yapıldığı için bunların kim tarafından karşılanacağı sorgulanmıştır. Bu masrafları damat ve ailesi üstlenmeliydi.⁶² *Ketuba* yazılmaksızın yapılan evlilikler Yahudi hukukuna göre geçersiz sayılmış ve evlilik gerçekleşmediği için de böyle bir durumda boşanma işlemine de ihtiyaç duyulmamış olacaktır.⁶³

4. KETUBA'NIN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Talmud, *ketuba* ve şetar kiduşin'in arasını kesin ve net çizgilerle ayırmıştır. Ayrıca Talmud bu ikisi için de ayrı birer tarihçe isnad etmiştir. Aslına baktarsak Talmud, şetar kiduşin'in daha eski ve Bibliik kaynaklı olduğuna inanmaktadır. Evliliği tasvir eden Kutsal Kitap metinleri, yani İbrahim'in, İshak'ın

57 B.T., Ket. 67a.

58 B.T., Ket. 89b.

59 B.T., Ket. 54a.

60 B.T., Ket. 7a.

61 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 16.

62 B.T., Baba Batra. 167b.

63 B.T., Yeb. 10b.

ve Yakub'un metinleri evlilik sırasında ne *ketubadan* bahseder ne de diğer yazılmış veya verilmiş başka şeylerden... Zaten bir ketuba kaleme almanın yasal zorunluluğunun kökeninin Kutsal Kitap mı yoksa Rabbinik edebiyat mı olduğu konusu, Mişna ve Talmud dönemi boyunca karşımıza çıkan en önemli tartışma konularındandır. Halen günümüz araştırmacıları tarafından da bu tartışma devam ettirilmektedir.⁶⁴

Kutsal Kitap açıkça bir evlilik enstrümanına değinmemektedir. Ancak boşanma için yazılı bir belge (*get*) gerektiğini biliyoruz. Bir kadınla evlenmek veya onunla boşanmak için benzer işlemlere ihtiyaç duyulmuştur. Aslında bunlar şetar kiduşin ile ilgiliydi, *ketuba* ile ilgili işlemler değildi. Burada cevaplanması gereken sorulardan biri ve belki de en önemlisi şudur: *Ketuba*, Musa öncesi Yahudilikte mevcut muydu? Bu sorunun cevabı Talmud açısından olumsuzdur. *Ketuba*'nın bir Yahudi değeri olarak teyit edilmesinin Biblik dönem sonrası olduğuna yine Talmud'un kendi içinde rastlamaktayız.⁶⁵

Peki, *ketuba* nasıl ortaya çıktı? Onun ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler olduğunu biliyoruz. Bunların içinden belki de en önemlisi onun "Büyük Meclis" ya da "Yaşlılar Konseyi" adlarıyla şöhret bulmuş Sanhedrin⁶⁶ öncülüğünde tesis edilmiş olanıdır. Ayrıca birinci yüzyılın hemen başlarında Rabbi Şimon ben Şetah'ın da rolünü inkâr edemeyiz. Çoğu zaman haksız yere *ketuba*, Şimon ben Şetah'a isnat edilmektedir. Buna karşılık, kadının haklarını korumak için, büyük bir halakhik/yasa ile ilgili yeniliğin kaynağını teşkil etmektedir. Şimon ben Şetah gerçekten yeni bir kural ihdas etmiştir: Buna göre, koca ve vârisleri, boşanma veya koca'nın ölümü halinde *ketubada* şart olarak konulan miktarı karısına veya vârislerine verme zorunluluğu vardı. Bu kuralın, Yahudi şeriatı tarafından empoze edilen bir zorunluluk olduğu hususu Mişna'da bulunmaktadır. Bunun için evlilik kontratında bu husus açıkça zikredilmese de uygulanması gerekmektedir.⁶⁷

Evlilik kontratının metni bize, Talmud sonrası dönemlerdeki yasanın kaynağı ile ilgili çeşitli bilgiler de sunmaktadır.⁶⁸ Bu yüzden *ketuba*, belki de Yahudi evlilikleri ve Yahudi ailesi ile ilgili, yüzyıllar boyu kadınların değişen

64 M. J. Geller, "New Sources for the Originse of the Rabbinic Ketubah", *HUCA* 49, 1978, 227-245.

65 B.T., Shab. 14b.

66 Yunanca "synedrion" (bir konsil) kelimesinden gelen Sanhedrin, Hz. İsa zamanında Kudüs'te bulunan en yüksek hukuk kurumunu ve Yahudi konsilini ifade eder. Yahudi dünyasının problemleriyle ilgilenmek, vergileri toplamak ve sivil bir mahkeme olarak çalışmak bu kurumun yaptığı başlıca görevler arasındaydı. Nitekim Hz.İsa'ya ölüm cezasını Sanhedrin vermişti. Filistin'in Roma işgali altında bulunduğu bir dönemde kurulan Sanhedrin, yaptığı faaliyetlerle günümüz Yahudiliğinin teşekkülü açısından Ezra'nın reformları sonrası ikinci önemli merhaleyi oluşturur. Sanhedrin ayrıca Tanah'ı da belirlemiştir. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 332.

67 Vana, Yahudilikte Kadın, s. 124.

68 Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 3.

statüleri bağlamında en etkili ve en önemli belge konumundadır. Bununla birlikte Şetar'ın bir takkana (reform) değilken, Tannâitik edebiyattan *ketuban*ın, takkana, ictihad⁶⁹ gibi kurumsal hale geldiğini biliyoruz. Üstelik daha önce de belirtildiği gibi şetar kiduşin'in "gelinin babası tarafından" yazılmış olması icap ederken, *ketuba* ise damat tarafından yazılmış olmalıdır. Şetar kiduşin'in ilk zamanlarda, damat tarafından değil de, gelinin babası tarafından yazılması aynı fasılda ikinci Mişna'da "Yahudi bir köle şu iki yoldan biriyle satın alınabilir: Ya müşteri (alıcı) onu para vermek suretiyle karşılığını ödemek, ya da satıcı satışa ait bir senet imzalar"⁷⁰ şeklindeki ibâre tarafından destekleniyor olabilir. Bu yüzden, rahatlıkla ilk Mişna'da bahsedilen Şetar'ın, bir kadının üç şekilden biriyle elde edilebileceğinden söz eden yerde- ki bu yollardan biri Şetar'dır- kızın babası tarafından yazılması zarurî olan satışa ait bir senet olduğu varsayılabilir. İlk dönem Yahudilerinin bu uygulamasını daha önce de belirtilen Tobit kitabındaki pasajlarda görmekteyiz.

Nihayet Mişna'nın, şetar'dan kastettiği şeyin tamamen *ketuba* ile aynı şey olmadığını söyleyebiliriz, çünkü içinde bir kadının eş olarak alınabileceğinin olduğu bu üç yoldan biri evliliği hukukî kılmak için yeterli kabul edilmişti.⁷¹ İlk dönemlerde bir *ketuba* tek başına evlilik bağı kurmak için yeterli değilken, şetar kiduşin tek başına yasal ve geçerli bir evlilik kurmak için yeterli sayılmaktaydı.⁷²

Şetar kiduşin ve *ketuba* tek ve aynı şey değilse, o halde *ketuba* ne anlama gelmekteydi? *Ketuba*'nın menşe'i burada ön plana çıkmaktadır. Mişna, Kiduşin'de "Bir kadının eş olarak satın alınmak suretiyle elde edilebileceği" söylenmektedir. Bu durumun ilk dönem Yahudileri arasında bir âdet olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Yakub, Laban'a kızlarıyla evlenebilmek adına hizmeti ve emeği karşılığında bu bedeli ödedi. Benzer bir durumda, Davud'da, Mikal'ın babası Kral Saul'e kızı karşılığında yüz Filistî'nin sünnet derilerini (ğulfe) başlık parası olarak ödemişti.⁷³

Yahudiler arasında Rabbinik dönem öncesi, kökeni beşinci yüzyıla kadar dayanan *ketuba* ile ilgili ikinci bir kayda daha rastlamaktayız. Kısmen okunabilen ve M.Ö. yaklaşık 441'e tarihlendirilen Elefantin el yazması papirüste şu ibâreleri görüyoruz: Krallığın kurucusu Teos oğlu As-hor: "Ben bu eve geldim ve sizin kızınız Miftahiya'yı bana karı/eş olarak vereceksiniz. Bugünden sonuza değin, o, benim eşimdir ve ben de onun kocasıyım. Ben (As-hor), kızınız

69 B.T., Ket. 82b.

70 B.T., Kid. 16a.

71 B.T., Kid. 8b.

72 Solomon Zeitlin, "Ketuba'nın Menşe'i: Yahudilik'te Evlilik Kurumu Üzerine Bir Araştırma", trc. M. Sait Toprak, *The Journal of Mesopotamian Studies*, 1/1, (Yaz 2016), 143-147.

73 I. Samuel, 18/25.

Miftahiya için size toplam 5 şekel verdim.”⁷⁴ Burada adı geçen As-hor Mısırlı biriydi. Miftahiya ise Yahudi bir bayandı. Bu evliliğin Yahudi yasalarına göre olduğu ile ilgili bazı delillerin olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵

Kesef kelimesinin Mişna’da Şammay⁷⁶ ve Hillel ekollerinin kelimeyi tarihliğini yansıtabilecek şekilde tefsir ettiklerini görürüz. Yahudi şeriatını/alaha literal/lafzî yorumlayan Şammay ekolü, Kesef kelimesinin Mişna’da kendisine işaret edilen gümüşü temsil ettiği fikrini ileri sürdüler, bundan dolayı onlara göre bir kadını, o zamanın en küçük gümüş birimi olan 1 dinarla ya da bir dinar değeriyle satın almak mümkündü. Yahudi şeriatını/alaha kendi ruhuna uygun olarak yorumlamaya çalışan Hillel ekolü ise, Mişna’daki kesef kelimesinin genelde para anlamına geldiği şeklindeki fikirlerini devam ettirdiler ve bunun sonucunda onlara göre de, bir adam, para kıymetine hâiz herhangi bir şeyle bir kadını satın alabilirdi.⁷⁷ Aynı zamanda bir kadın, söz konusu kızın babası tarafından yazılan şetar’la, yani bir satış akdiyle ya da hibe senedi aracılığı ile eş olarak alınabilirdi. Tobit’in hikâyesinde, Raguel’in kızı Sarah’ı Tobit’e bir eş olarak verdiği zaman, onun bir kontrat yazdığından ve bunun tek başına yeterli ve bağlayıcı kabul edildiğinden daha önce de bahsedilmişti.

Helenistik dönemdeki bilgiler/Tannâim, kadınların toplumdaki statülerinin artması için her zaman istekli davranmışlardır. Bu bilgiler, kendilerini evlilik akdinde yeni bir düzenleme yapmaya girişmekten bilerek uzak tutmuşlardır. Önceden, Yahudi şeriatı/alaha, boşanma ya da kocasının ölümü halinde zevcenin ekonomik anlamda rahat etmesini sağlayacak herhangi bir kural koymamıştı. Kadın, kocasının umursamaz ve şımarık hareketleri karşısında mağdur duruma düşebilmekteydi. Koca, Tosefta⁷⁸’da gördüğümüz kadarıyla kadına kızdığında, hiç düşünmeden aklına estiği gibi karısını boşayabilirdi⁷⁹ ve bunun önünde bir engel bulunmuyordu. Ancak kocanın karısını keyfi ve kimseye hesap vermeden bu şekilde boşuyor olması büyük

74 A.E. Cowley, *Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C.*, (Oxford: The Clarendon Press, 1923), 44.

75 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 26.

76 M.Ö. 50-M.S.30 dolaylarında yaşadığı düşünülen Erets Yisrael’in bilgilerinden ve Sanhedrin’in “av bet-din”i yani ikinci başkanı. Şammay ve Hillel, Sözlü Yasa’yı nakleden son beş “çift” arasında yer almaktadırlar. Şammay daha katı bir yol izlemiştir. Muhafazakâr görüşü, eski Alaha’yı yansıtır ve Kutsal Kitabı edebî anlamıyla algılar. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 62.

77 Zeitlin, “*Ketuba’nın Menşei...*”, 142-147.

78 Mişna’da bulunan ve Tannâim tarafından yazılmış öğretilere ek metinlerin külliyati, Tosefta, Mişna’dan yaklaşık olarak dört misli büyük olup Mişna gibi bölünmüştür, aynı altı “Fasıl”ı içerir ve bunların alt bölümleri de aynı şekilde taksim edilmiştir. Tosefta, Mişna’ya dâhil edilmemiş “Baraitot” adı verilen, Tannâim tarafından yazılmış öğretileri içerir, bunlar herhangi bir konudaki Talmudik tartışma için ona bir kaynakça oluştururlar. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 745.

79 Tosefta Ketuba, 12. 1.

bir haksızlık anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla bu kötülüğün ve keyfliğin önüne geçip engel olabilmek için bilgeler bir takkana/içtihad geliştirdiler. Tannâim'in bu içtihadı sayesinde *ketuba* olarak bilinen ve damadın kızın babasına vermek zorunda olduğu 200 zuzim/dinârı, boşanma ya da kocanın ölümü durumunda kadına geri verilmesi/teslim edilmesi hükmü getirilmiş oldu.⁸⁰

Kadının/karının statüsünü iyileştirmeyi hedefleyen *ketubaya* ait bu içtihat 200 zuzimi/dinârı kazanırken/temin ederken karşılaşılan zorluk yüzünden, fakir olan damat adaylarının üzerine büyük bir yük bindiriyordu. Bu nedenle; evlilik akdi, süresi belli olmayan bir zamana kadar ertelenmiş olurdu. Bu durum Talmud'da açıkça ifade edilmektedir.⁸¹ Damadın ekonomik açıdan sırtına binen bu yükünü kaldırmak ve aynı zamanda kadının da yine ekonomik anlamda korunmasını sarsmamak için, Yahudi din adamları Tannâ'lar bir adım daha olayı ileri götürerek Takkana'yı/içtihadı –damadın kıza (geline) 200 zuzim/dinar ödemek zorunda olmadığına, ancak bu parayı işinde kullanmak için elinde tutmasına ve bunun yerine de, onun (damadın) sahip olduğu bütün servetini, 200 zuzimin/dinarın teminatı/rehni olarak verdiğini beyan eden bir *ketuba* yazması gerektiği- şeklinde değiştirerek hafifletmiş oldular. İşte Talmud'un bu hükmü Rabbi Şimon ben Şetah'a atfedilmektedir.⁸² *Ketubanın* bu değişikliğe uğramış son haliyle, Yahudi din adamları Tannâ'lar kendi dönemlerinin şartları noktasında üzerlerine düşeni yapmışlardır diyebiliriz. Bize göre, kadın (zevce) boşanma halinde yahut kocasının ölümü durumunda ekonomik açıdan güvenli bir duruma gelmiş oldu. Maddî anlamda yük damadın omuzlarından kaldırılmış oldu. Boşanma ise eskiye göre çok daha fazla zorlaştırıldı. Koca, bundan dolayı boşanma halinde kadına/zevceye taahhüt ettiği parayı peşin vermek zorundaydı.

Yukarıda bahsedilen takkana'nın/içtihadın niçin konulduğu ile ilgili bazı görüşler olmakla birlikte bunların en önemlisi boşanma ya da kocalarının ölümü halinde çaresiz ve perişan hale düşebilecek kadınların korunmasıdır. Bu takkana/içtihat, sürekli ve genel uygulanabilirlik adına çok önemlidir. Koca, karısıyla *ketuba* olmaksızın asla birlikte yaşayamayacaktı. Bu sebeple şu rahatlıkla söylenebilir: *Ketuba*, o zamanların ekonomik şartlarından dolayı yani zorunluluk nedeniyle yapılmış bir reformdur.

İster genel anlamda bir yazıt/ilâm, isterse özelde evlilik kontratı/şetar olsun her ikisi de orijinal tarzda Yahudi kurumlarına ait değerler değildirlir.

80 F.T., Ket. 32b-c.

81 B.T., Ket. 82b.

82 Zeitlin, "Ketuba'nın Menşe'i...", 142-147.

Bunların âdiyetinin Bâbil menşe'li olduğu görülür.⁸³ Eski Bâbil yasalarına göre resmi bir evlilik anlaşmasının dayanağı, kadın ile erkeğin tam olarak sosyal ve yasal anlamda bunun öneminin farkında olmalarıydı. Yahudiliğin Bâbil ile olan etkileşimi sonucu, Yahuda bölgesinde bu şekildeki “yazıt”larla tanışılmış oldu denilebilir. Bâbil ile Yahudîlik arasındaki bu ilişkinin Birinci Mabel dönemi sonrası siyaseten ve ticari kaygılarla oluşmuş olduğu bir gerçektir. Bu vasıtayla diğer yazılı enstrümanın yanında *ketubanın* da Yahudiler tarafından kabul edildiğini ifade edenler bulunmaktadır.

5. KETUBA'NIN YAPISI VE ŞEKLİ

Günümüz dünyasında, insanların aralarında yaptıkları “yazılı anlaşmaların” bir kopyasını kendileri için de istemeleri çok doğal bir durumdur. Modern çağda neredeyse tüm kontratlar, iki tarafın karşılıklı rızaları sonucu birtakım garantileri içermektedir. Bunun yanında yapılan bu anlaşmanın/kontratın birer örneğinin de taraflara verilmesi her zaman ihtimal dâhilinde olmuştur. Ancak bu durum, Yahudilikte evlilik öncesi kontratı *ketuba* için geçerli bir koşul değildir. Çünkü *ketuba* sadece bir âdet yazılmaktadır ve ikinci bir nüshası yoktur. Burada karşımıza *ketubayı* kimin yazdığı ve ona kimin sahip olması gerektiği soruları çıkmaktadır.⁸⁴

Ketuba ve dahi diğer kontratlar için herhangi bir dil kullanılabilirdi. Yahudilerin hayatındaki iniş-çıkışlara bakıldığında *ketubanın* düzenli bir şekilde Aramice yazıldığı görülür. Bunun yanında Samîriler ve Karâiler ise *ketubalarını* İbranice yazmaktaydı. İbrânice, kutsal olan şeylerin yazımında kullanılıyor, Aramice ise seküler yazıtlar için tercih ediliyordu.⁸⁵ Bazı dönemlerde Rabbiler kendi ulusal/millî dillerine sadakatle yönelmişler ve yazıtlarında İbranice kullanmaya özen göstermişlerdi. Bu çabanın özellikle Filistin bölgesinde daha etkili olduğu müşahede edilebilir. Aynı zamanda yerli Yahudi yazıtlarında tıpkı şetar kiduşin gibi karşımıza çıkan İbranice, diğer tür yazıtlarda da açıkça izler bırakmıştır.⁸⁶

Ketuba metni bir önsöz yani mukaddime ile başlamaktadır. Bu önsöz genelde *ketubanın* kendisinden ayrı bir şekilde ifade edilmektedir. Önsöz, “İyi şanslar” (*mazal tov*) gibi basit ama farklı uzunlukta iyi dilek ifadeleri içermektedir. Ayrıca bunlar çeşitli çarpıcı ve etkileyici tarzda gelin ve damada yönelik tebrikleri de barındırmaktadır. Devamında Kitab-ı Mukaddes'ten bazı ifadeler, Yahudi dinî törenlerinde söylenegelen ve özellikle yaratılışın amacına/ruhuna dönük şiirler, evliliğin bekârlığa göre avantajları, gelinin

83 Samuel Greengus, “The Old Babylonian Marriage Contract”, *Journal of the American Oriental Society*, 89: 3 (Temmuz-Eylül, 1969), 505-532.

84 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 32.

85 B.T., Sanh. 21b.

86 B.T., Kid. 9a.

güzelliği, damadın haşmeti, birlikteliğin kutsallığına yönelik çağrı, çiftler, onların anne-babalarının isimleri gibi birçok unsur da çeşitli uzunluklarda farklılık göstermektedir.⁸⁷

Karaî *ketubalar*ında da üç temel unsura rastlamaktayız. Bunlar Tanrı'nın adına yönelik yakarış, Kitab-ı Mukaddes'in içinden alınan ayetlerden kesitler ve âyinlerle ilgili şiirsel alıntılardır. Tüm Karaî *ketubaları* Tanrı'nın adıyla yani O'na bir yakarış/dua ile başlamaktadır. Burada şunu önemle belirtmek gerekir ki; Tanrı'nın ismini anmak ve bununla ilgili ünvanlar en eski korunmuş Yahudi kutsal dokümanlarında - Yahudi evlilik kontratları da dâhil - Elefantin'deki papirüste, Yahuda çölünde bulunan anlaşmalarda bulunmaktaydı. Ortaçağda Bâbil stili *ketubalarda* bazı ünvanların kullanıldığını görmekteyiz ancak bu ünvanlar Tanrı'nın adıyla ilgili değildir. Yukarıda belirtildiği gibi, sıklıkla "İyi Şanslar" ifadesi başlangıç cümlesi olarak kullanılmaktadır.⁸⁸ Öte yandan, İbranice bazı ünvanlar Karâilerin kontratlarındakilere de yakından benzemektedirler, ayrıca bunlar Samirî evlilik kontratlarında da karşımıza çıkmaktadırlar.⁸⁹

Ketuba metninin kendisi "tarih" ile başlamaktadır. Yasa/alaha tüm özel yazıtlarda kontratın başına "tarih" in belirtilmesini şart koşmaktaydı. Bununla birlikte *ketuba*, mahkeme kararı olarak düşünüldüğünde, onun bu özel konumundan dolayı tarih en başta yer almalıdır. Amoraim'e göre tarih'in zikredilmesinin ihmâli şetar kuduşin açısından mümkün olabilirken, *ketuba* açısından bu asla imkân dâhilinde değildir. Bunun sebebi ise, koca tarafından yapılabilecek tüm taşınmaz malların satışının *ketubanın* tarihi ile ilgili olan ilişkisidir. Ayrıca *ketubanın* bir ipotek ya da geçici haciz gibi durumlarda kullanılabilecek olmasını göz önünde bulundurulduğunda belirtilen tarih de önem kazanmaktadır. Bundan dolayı, tarihin yanlış yazılması veya *ketubaya* geçmiş dönemlerle ilgili tarih atmak da onu geçersiz kılmak anlamına gelmekteydi.⁹⁰

Tarih, haftanın günleri ile ilgili bazı terimlerle, ay, yıl ve bölge belirtilerek verilmekteydi. Mesela burada Kral Ahaşveroş ile Ester'in yasal olarak kabul edilebilecek evliliklerini zikredebiliriz. Öyle ki bu evlilikte tarih ve yer konusunda bilgi de yazılmış ve şu ifadelerle yer verilmiştir: "Ahaşveroş krallığının yedinci yılında Tevet diye adlandırılan onuncu ayda, Ester saraya, kralın ya-

87 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 41.

88 Schlanger, *The Karaite Marriage Documents*, 135.

89 Reinhard Pummer, "Samaritan Marriage Contracts and Deeds of Divorce", *Essays in Honour of G.D. Sixdenier New Samaritan Studies of the Societe' d'Etudes Samaritaines*, vol. III-IV, ed. Alan D. Crown AM-Lucy Davey, (Sydney: 1995), 30.

90 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 41.

nına götürüldü.”⁹¹ Bununla birlikte, Kudüs’te eski bir kullanımda *ketubaya* “saat”in de eklendiği gerektiğini göze çarpmaktadır.⁹²

Ketubada tarihten sonra yer ismin belirtildiği görülür. Rabbâni dokümanlarında özellikle Geonik periyotta öz ve kısa bir yer tanımlaması yapılmaktaydı.⁹³ Meselâ bazı Rabbâni Bâbil tarzı *ketubalarda* “nehirin yakınındaki şehir” gibi yer tanımlamalarının kullanıldığını görmekteyiz. “Yer”, coğrafi açıdan tanımlanır, kasabanın yakın komşu bölgesi, çeşitli işaretlemelerle, daha da özel olarak nehirler, okyanus ve ülke olarak da belirtilebilirdi. Detaylı bir şekilde belirtilmesi gereken diğer coğrafi özellikler, bir boşanma davası söz konusu olduğunda Talmud açısından son derece önemliydi.⁹⁴ Ortaçağda, her nasılsa, bu gereklilik *ketuba* da dâhil tüm yazılı anlaşmalar açısından bağlayıcı duruma geldi. Avrupa Yahudileri, yine de, birkaç yüzyıl boyunca *ketubalarında* ülke ve kasaba/şehir isimlerini belirterek kendilerini mutlu etmiş gözükmemektedirler.⁹⁵

Ketuba metninde yukarıda belirtilenlerden sonra, şahitlerin imzalarına rastlamaktayız. Geç dönem alaha/yasa açısından olaya baktığımızda şetar kiduşin’de şahitlerin imzalarına gerek olmadığı⁹⁶ ancak şahitlerin imzalarının *ketuba* için olmazsa olmaz bir unsur olduğunu görmekteyiz. Geniza dokümanlarında ise anlaşmanın el yazısı ile şahitlerin olaya tanıklığının pek de farklı şeyler olmadığıdır. Görünüşe göre yazıcı/sofer şahitlerin isimlerini yazan kişiydi. Mişna’da belirtilen bu Rabbînik yasa -şahitlerin isimlerini imzalamasının zorunluluğu- toplumun da onaylayacağı bir kolaylık haline gelmiş oldu. Tobit kitabındaki ifadenin “şahitliğin” bir göstergesi olabileceği yönünde bazı görüşler vardır ki biz de bu görüşe katılmaktayız. Çünkü burada Raguel eşi Edna’yı çağırılmış ve yazı yazmak için kâğıt istemişti. Evlilik sözleşmesini hazırlamıştı. Burada onlar da evliliğin bizzat şahitleri konumunda bulunmaktaydılar. Eski sistemde, şahitler kişi olarak doğrulanmalı yani onaylanmalıydı. Çünkü herhangi bir anlaşma -buna *ketuba* da dâhil- yeni sistemde reddedilip tanınmadığında, şahitlerin el yazıları mahkeme tarafından kontratın geçerliliği adına tanıklık edecekti. Bu yasanın geçmişi Mabed dönemine kadar dayanmaktadır.⁹⁷

Yazılı anlaşmalarda şahitlerin sayısı ile ilgili çeşitli görüşlere rastlanılır. Bunun bir üst sınırı olduğunu söylemek, zorlama olur. Bunun asgarî sayısı Tesniye’de belirtildiği gibi “iki veya üç”tür. Daha eski kaynaklar şahitlik için en az üç kişinin şahitliğini kabul etmişlerdi. Son dönem alaha/yasa basit

91 Ester, 2/16.

92 B.T., Ket. 93b.

93 Schalenger, *Karaite Marriage Documents*, 164.

94 B.T., Git. 27a.

95 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 43.

96 B.T., Kid. 9a.

97 Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 48.

tarzda yazıtlar için iki kişinin şahitliği kuralını getirmiş, tapu gibi yazıtlarda ise üç kişinin şahitliğini istemiştir. Yukarıda belirtilen esaslar ışığında aşağıda bir *ketuba* metni örneği verilecektir:

Dünya'nın yaratılışından itibaren sayılmak suretiyle, ...’da (yerin adı) saymakta olduğumuz .....yılının.....(İbrâni) ayının.....haftasının .....günü (tanıklık ederiz ki) .....ailesinin oğlu olan damat ....., ...ailesinin kızı, bâkire (veya kadın) .....’a dedi ki “Moşe (Musa) ve Yisrael’in kanunları uyarınca karım ol; karılarını aziz tutan, hürmet eden, geçindiren ve onlara sâdık kalan Yahudi kocaların geleneği uyarınca seni aziz tutacak, hürmet edecek, geçindirecek ve sana sâdık kalacağım. Sana burada kadının evlilik armağanı olarak, Moşe (Musa) ve Yisrael’in kanunları uyarınca sana ait olan iki yüz gümüş zuzim sunuyorum ve sana ayrıca yiyecek, giyecek ve ihtiyaçlarını verecek, evrensel gelenek uyarınca seninle karı-koca olarak yaşayacağım. Ve .....kızı bâkire (kadın) .....onun karısı olmayı kabul etti. Babasının evinden gümüş, altın, ziynet, giyecek, ev eşyası ve yatak çarşafı olarak getirdiği çeyizi, bütün bunları .....’nin oğlu damat..... yüz gümüş zuzim olarak kabul etti ve .....’nin oğlu .....damat, tutarı kendi servetinden yüz gümüş zuzim arttırmayı kabul ederek, toplam iki yüz zuzim yaptı.

.....’nin oğlu....., damat şöyle dedi: “Bu evlilik sözleşmesinin, bu çeyizin ve bu ilâve tutarın sorumluluğunu kendim ve vârislerim adına, gökyüzü altında şimdi sahip olduğum veya daha sonra sahip olabileceğim mal mülkten ödenmek üzere üstleniyorum. Taşınmaz ve kişisel tüm mülküm, hatta sırtımdaki gömlek, bu evlilik sözleşmesinin, bu çeyizin ve ona yapılan ilâvenin ödenmesini garanti altına almak için hayatım boyunca ve ölümüne kadar, bugünden sonsuza kadar ipotek edilecek “.....’nin oğlu damat, bu evlilik sözleşmesinin, çeyizin ve yapılan ilâvenin sorumluluğunu, rahmetli bilgilerimizin gelenekleri uyarınca Yisrael kızları için yapılan tüm evlilik sözleşmeleri ve eklerinin kısıtlamaları gereği, üstlenmiştir. Bu belge önemsiz bir ceza veya basit bir formalite olarak görülmemelidir.

.....’nin oğlu .....ile .....’nin kızı ....., kadın arasındaki teslim ve tesellüm (kinyan) için yasal formaliteyi takip ettik ve yukarıda sözü geçen her şeyi güçlendirmek için amaca yasal olarak uygun bir giysi kullandık.

VE HEPSİ GEÇERLİ ve BAĞLAYICIDIR.

Tasdik: .....Tanık/şahit

Tasdik:.....Tanık/şahit.⁹⁸

98 Aaron Parry, *Talmud Nedir?* trc. Estreya Seval Vali, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2005), 68-69.

6. GÜNÜMÜZDE KETUBA

Ketuba güncel açıdan değerlendirildiğinde, ayrıntıda çağdaş hayata uygun birtakım yenilikler hemen göze çarpmaktadır. *Ketuba* hakkı olarak doğan tazminat meblağları günümüzde çiftlerin yaşamış oldukları ülkelerin para birimlerine göre kayda geçirilmektedir. Bu da çok doğal bir durumdur. Meblağlar düğün esnasında yüksek sesle okunmamakta, sadece iki şahidin eşliğinde damada imzalatılmaktadır. Oysa İsrail’de eski gelenek sürdürülmekte ve *ketuba* tümüyle yüksek sesle okunmaktadır.

Günümüzde, çiftler yaşadıkları ülkelerin vatandaşları olarak o ülkenin medenî kanunları uyarınca resmi nikâh akdi de imzaladıkları halde, *ketuba* her zaman dikkate alınmış ve bir boşanma halinde ilgili mahkemeye bir delil olarak sunulabilmiştir. Kısaca *ketuba* sadece Yahudiler için değil aynı zamanda laik kurumlar önünde de bir kanıt olma niteliği taşıyan bir belgedir.⁹⁹ Bugünkü uygulama açısından olaya bakacak olursak, gerek İsrail devletinde gerekse diasporada evlenen çiftler arasında *ketuba* şartları arasında hiçbir fark yoktur. Günümüzde *ketubaya* konan bir maddede karısı hayatta iken erkeğin bir başka kadınla evlenemeyeceği de yazılıdır.

SONUÇ

Yahudiliğin temelinde yer alan seçilmişlik ve ahit anlayışı, Yahudilerin kişisel ve aile içi ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan birisidir. Yahudilerin, Tanrı ile kurmaları istenen bu ilişkiyi Hz. Musa’ya Sina Dağında verilen On Emir desteklemektedir. Yahudi toplumunun temeli kabul edilen aileye büyük önem verilmiş, evliliğe kutsal/kidush bir gözle bakılmış, evliliğin tarafı olan erkek ve kadına karşılıklı görevler ve sorumluluklar yüklenmiştir. Evlilik her zaman desteklenmiş ve aile içi huzur her şeyden üstün tutulmuştur.

Evlilik adına alınan kararlar içerisinde belki de en önemlisi *ketuba*’dır. Bir evlilik sözleşmesi de diyebileceğimiz *ketuba*, kadının ekonomik anlamda özgürlüğü adına atılmış önemli bir adımdır. Kadın, kendisine ait bu hakkı dilediği gibi kullanabilmektedir. Kadın, *ketubaya* eklenen; örneğin ömür boyu geçiminin sağlanması, kendine özel mülkiyetler edinmesi ve bu gibi özel şartlardan isterse vazgeçebilir. *Ketubanın* kaybedilmesi, yeni bir akit düzenlenmesini zorunlu kılar. Bu zorunluluk aslında yine kadının lehine alınmış bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak *ketuba*, Yahudi hayatını ve aile yapısı ile evlilikleri yansıtmaya adına çok önemli bir belgedir.

99 Suzan Alalu, Klara Arditi (ve diğerleri), *Yahudilik’te Kavram ve Değerler*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 1996), 214.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. Ankara: Seba Yayınları, 1997.
- Alalu, Suzan, Arditi, Klara (ve diğerleri). *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 1996.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler, Abbasi ve Fatımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. C. I-III. İstanbul: Gözlem Yayıncılık Basın ve Yayın A.Ş., 2001.
- Biale, Rachel. *Women and Jewish Law, An Exploration of Women's Issues in Halakhic Sources*. New York: Schocken Books, 1987.
- Cowley, A.E. *Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C*. Oxford: The Clarendon Press, 1923.
- Epstein, M. Louis. *The Jewish Marriage Contract, A Study in the Status of the Woman in Jewish Law*. New York: Jewish Theological Seminary of America, 1927.
- Friedman, A. Mordechai. *Jewish Marriage in Palestine*. C. I-II, Tel Aviv-New York: The Jewish Theological Seminary of America, 1980.
- Geller, M. J. "New Sources for the Originse of the Rabbinic Ketubah". *HUCA* 49, 1978.
- Greengus, Samuel. "The Old Babylonian Marriage Contract". *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 89, No. 3 (Temmuz-Eylül, 1969): 505-532.
- Jacob Walter. *Marriage and Its Obstacles in Jewish Law- Essay and Responsa*. Editör: Walter Jacob and Moshe Zemer, Tel-Aviv: Rodef Shalom Press, 1999.
- Kaplan, Aryeh. *Made in Heaven, A Jewish Wedding Guide*. Jerusalem: Moznaim Publishing Corporation, 1983.
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1999.
- Kutluay, Yaşa. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. 2. Baskı. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Libson, Gideon. *Jewish and Islamic Law: A Comparative Study of Custom During the Geonic Period*. Cambridge: Harvard University Press, 2003.
- Maimonides, Moses. *The Code of Maimonides (Mishneh Torah)*. Book Four, C. XIX, Ed. Leon Nemoy, Yale Judaica Series, 1972.
- Mielziner, Moses. *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times and Its Relation to The Law of State*. 2. Baskı. New York-Cincinatti: Bloch Publishing Company, 1901.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Parry, Aaron. *Talmud Nedir?* trc. Estreya Seval Vali. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2005.
- Pummer, Reinhard. "Samaritan Marriage Contracts and Deeds of Divorce", *Essays in Honour of G. D. Sixdenier New Samaritan Studies of the Societe' d'Etudes Samaritaines*. vol. III-IV, (ed) Alan D. Crown AM-Lucy Davey, Sydney: 1995.
- Sabar, Shalom. *The Beginnings and Flourishing of Ketubbah Illustration in Italy: A Study in Popular Imagery and Jewish Patronage During the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Los Angeles: University of Columbia, 1987.
- Safrai, S. "The Era of the Mishnah and the Talmud", *In a History of the Jewish People*. ed. Ben Sasson, Cambridge: Harvard University Press, 1976, s. 307-382.
- Schimmel, Annamarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- Schlanger, Judith Olszowy. *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza, Legal Tradition and Community Life in Medieval Egypt and Palestine*. Leiden: Brill 1998.

- Şinasi Gündüz. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- The Babylonian Talmud*. Ed. Isidore Epstein. London: The Soncino Press, 1938.
- The Code of Hammurabi*. 128, Yale Law School. Lillian Goldman Law Library, trc. L.W. King, (t.y.).
- The Encyclopedia of Judais*. Geoffrey Wigoder (Editor in chief of Encyclopedia of Judaica). Belgium: The Jerusalem Publishing House, 1989.
- The Soncino Talmud*. New York: Judaica Press, 1990.
- The Universal Jewish Encyclopedia*. Ed. Isaac Landman. Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948.
- Vana, Liliana. *Yahudilik'te Kadın*. Trc. Mehmet Aydın, Konya: NKM Yayınları, 2013.
- Zeitlin, Solomon, "Ketuba'nın Menşe'i: Yahudilik'te Evlilik Kurumu Üzerine Bir Araştırma", çev: M. Sait Toprak, *The Journal of Mesopotamian Studies*, C. 1/1, Yaz 2016, ss. 143-147.
- Zeitlin, Solomon. "The Origin of the Ketubah". *JQR*, n.s. 24, (1933-34), 1-30.